

CLASICI AI LITERATURII ROMÂNE

ANTON HOLBAN

Colecționarul
de sunete
și alte proze

Prefață
PAUL CERNAT

CORINT

Redactare: LUIZA VESCOVICI
Tehnoredactare computerizată: MIHAELA CIUFU

Designul copertei: DAN MIHALACHE
Ilustrația copertei: ȘTEFAN LUCHIAN, detaliu din
Lorica cu crizanteme (1913), ulei pe pânză,
Muzeul Național de Artă al României

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.
CORINT este marcă înregistrată.

ISBN: 978-606-8723-70-9

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HOLBAN, ANTON

Colecționarul de sunete și alte proze / Anton Holban;
pref.: Paul Cernat.

- București: Corint Books, 2016
ISBN 978-606-8723-70-9

821.135.1-32

MUZICĂ MODERNĂ DE CAMERĂ PENTRU INTIMITATE ȘI MOARTE

Nepot de soră al lui E. Lovinescu, moldovean îmbibat de literatură și cultura franceză, Anton Holban (1902-1937) a fost cel mai compatibil cu sensibilitatea lui Marcel Proust dintre scriitorii noștri interbelici. Cota literară, onorabilă încă din timpul vieții, i-a crescut constant în ultimele decenii. Totuși, beneficiare au fost mai curând romanele sale „cu Sandu” decât proza scurtă, parțial reunită postum în volumul *Halucinații* (1938) și editată integral, în multiple configurații, ulterior. Privite de obicei ca exerciții în marginea sau prelungirea ciclului amintit, ele s-au bucurat mai ales de prețuirea cunoscătorilor. În *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, G. Călinescu – rezervat altminteri – considera „excelente” nuvelele *Conversații cu o moartă* și *Bunica se pregătește să moară*. Ultima era chiar elogiată drept „mica operă memorabilă” a autorului, ceea ce e perfect adevărat. Situat ca vârstă între Camil Petrescu și Mircea Eliade, Holban reprezintă, cum s-a observat adesea, o verigă de legătură între mentalitatea lor. Dintru început, majoritatea criticilor l-au plasat în cadrul noii literaturi existențiale a epocii, alături de Eliade, Mihail Sebastian sau M. Blecher (la „epica autobiografică” – E. Lovinescu, la „noua generație” – G. Călinescu, la „literatura autenticității și experienței” – Ovid S. Crohmălniceanu etc.). Proza sa analitic-introspectivă – „psihologistă”, cu un termen utilizat frecvent în epocă – e pe ansamblu destul de omogenă: un mare text autobiografic, cu sau fără măști, decupat în secvențe mai ample (romane) sau mai

reduse (nuvele, schițe, povestiri, portrete, note de călătorie). Un „pseudojurnal”, pentru a relua formula aplicată, în 1978, celor mai intime însemnări ale sale. Sau, în termeni mai noi, o autoficțiune. Nu *suflul*, ci *tensiunea intermitentă* îl exprimă cel mai bine în plan narativ și, probabil, erotic pe autor („Cu mine – amant – îmbrățișările erau întrerupte, chinuite, nesigure, frenetice, dar scurte”, notează naratorul în *Icoane la mormântul Irinei*). Ca și Camil Petrescu, dar într-o manieră febril-nevrotică, Holban se întâlnește cu Proust în fantasmale geloziei. Prozator de vocație, el nu se adâncește însă narcisist în sine (cum fac unii poeți când scriu proză), ci își problematizează la nesfârșit relațiile cu ceilalți: fie că e vorba de foste iubite sau de prezențe feminine oarecare, de rude apropiate (bunica) sau de cunoștințe străni (colonelul Iarca), de peisaje străine (Normandia, Alpii francezi, Luxor) sau de atmosfere familiare (Fălticeni, Humorul, excursiile la mănăstirile nemțene sau în Bucegi), de animale de companie (pisica Fijija – martora atâtor aventuri amoroase, scatiul Boris – devenit un fel de confident al stăpânului), personajul său se confruntă în permanență cu ce e diferit, necunoscut, enigmatic. Și, mai ales, cu alteritatea absolută: moartea. *Conversații cu o moartă*, *Icoane la mormântul Irinei*, *Obsesia unei moarte* stau mărturie, și orice om intrat în raza atenției devine prilej al unor pasionate studii de caz. Nuvela *Halucinații* avansează, speculativ, tot soiul de scenarii ale propriei morți. „Cum ar fi dacă...?” e un procedeu curent, aproape o marcă înregistrată. În astfel de secvențe, scriitorul dă frâu liber imaginației (așa cum în proximitatea morții Irinei improvizează, câteodată, scene onirice sau „de basm”). O ilustrare splendidă întâlnim în schița cu titlu proustian „*À l'ombre des jeunes filles en fleur*”, unde elevele nubile, testate – cu prilejul unei teze la franceză – prin alegerea între două personaje din tragedia lui Racine, sunt imaginate în devenirea lor ca femei mature, pornind de la opțiunile lor pentru un personaj sau altul. Ghicitul în personalitatea erotică,

deocamdată latentă, a fetelor abia „îmbobocite” trece astfel prin ghicitul în alegerile lor literare, căci literatura și viața se luminează una pe cealaltă („Nu confund, poate, literatura cu viața?” se întreabă, în *Preludiu sentimental*, alter ego-ul holbanian)...

Modern prin voluptatea masochistă a analizei și autoanalizei („mă torturează demonul analizei și, disecând, distrug”), acest spirit confesiv rămâne totuși un clasic prin observația umanului, deprinsă de la marii moraliști francezi. Meloman împătimit și mare colecționar de plăci de patefon, el și-a făcut din muzică, mai ales în *Colecționarul de sunete*, o artă poetică. Este însă, în egală măsură, și ca un colecționar de feminități. Aproape toate nuvelele sale (cu câteva excepții ce fac, într-un fel, notă discordantă: exotica *Surprise sentimentale*, neconcludent-poematica *Nuntă princiară* cu ecouri prea transparente din eminescianul *Călin*. *File din poveste*, realista *Chinuri*, cu finalul ei destabilizant) au la bază modele feminine reale, strict autobiografice. E de remarcat că nicio eroină nu e ce pare-a fi: nici burgheza Irina, nici miniona Fetiță – camarada înțeleaptă, nici grațios-zăpăcita Desirée, nici modesta funcționară Rica, nici „mica japoneză” Mitsuko (având-o ca model pe Rodica Burileanu, viitoarea soție a lui Eugen Ionescu), nici deziluzionata Lidia Miras (fostă elevă bovarică de la Sacré Coeur), nici fugitiva franțuzoaică Odette, nici picanta Ida Iarca (soția unui colonel distins și muribund)... Nici măcar fabuloasa bunică Profira, misterios legată de nepotul ei prin destin. Bine surprinse, din unghiuri psihologice neașteptate, sunt și fizionomiile colegilor de catedră, unde proza capătă o notă mai socială. Profesor de franceză la Constanța, Galați sau Cernica, capriciosul, chinuitul autor-narator rămâne, pe ansamblu, un adept al „educației sentimentale” de tip livresc, pe care încearcă s-o aplice, fără mare succes, diferitelor parteneri, prea conformiste. E obsedat apoi – presentiment? – de inevitabilul morții, experimentat inclusiv în efemeritatea și nesiguranța propriilor iubiri.

Evocator subtil de climate sufletești și pictor impresionist al peisajelor străbătute în călătoriile sale, fie că e vorba de cromatică mării și orașelelor Normandiei, de pitorescul balcanic al Cavarnei și al Balicului, de monumentele Parisului și ale Egiptului, de Alpii francezi sau de Carpații românești, Holban nu a compus mari simfonii narative „în căutarea timpului pierdut”. A fost, în schimb, un maestru al „muzicii de cameră” și al detaliilor semnificative (ca în prozele lui Proust din *Les plaisirs et les jours*). Cosmopolit autentic și francofil ca și unchiul său Eugen, el se vedește, în bucăți nostalgic-retrospective precum *Desirée* sau *Antonia*, și un „moldovean” melancolic. Direct autobiografică, aproape un jurnal intim, ampla narațiune din *Bunica se pregătește să moară* e proiectată în atmosfera patriarhală a Fălticeniilor. Puțini scriitori români au surprins cu atâta acuitate și empatie psihologia bătrâneții; între bunică și nepot se stabilește o rezonanță discretă și profundă, deși vulnerabilitatea tânărului modern, frivol și sceptic, contrastează frapant cu seninătatea calmă, de o înțelepciune clasică, a bătrânei, figură tutelară a tradiției de familie: „În timpul războiului, bunicii din toată inima s-au bucurat când armatele noastre erau biruitoare, s-au îndurerat când eram învinși și escamotau adevărul când acel adevăr era prea trist. Părea naiv optimismul lor, dar interpretarea noastră cu pretenții de obiectivitate nu era la fel de nedreaptă? Și era în veșnicul nostru spirit de contradicție numai dorința de a fi obiectivi sau și încercarea de a tulbura sufletele lor prea limpezi?”. Finalmente, cei doi – bunica și nepotul – se întâlnesc, dincolo de vârste, mentalități și obiceiuri, în teama irațională de moarte și perspectiva dispariției apropiate...

Deseori excepțională, proza scurtă a lui Holban e cea mai prețioasă „colecție de sunete” a neliniștitei, artistice, prematur întreruptei sale existențe.

PAUL CERNAT

TABEL CRONOLOGIC

- 1902:** Pe 10 februarie, la Huși, se naște Antoniu Gh. Holban, în familia ofițerului Gheorghe și a Antoanetei (născută Lovinescu).
- 1909–1913:** Urmează cursurile Școlii Primare „Al. I. Cuza” din Fălticeni.
- 1913–1916:** Urmează cursurile gimnaziale.
- 1918–1919:** Primele încercări poetice, pierdute ulterior.
- 1919–1921:** Ultimele două clase de gimnaziu le face la Liceul „Matei Basarab” din București.
- 1921:** În septembrie, se înscrie la Facultatea de Litere din București, cu specialitatea limba și literatura franceză.
- 1922:** Într-o excursie studențească, organizată la Curtea de Argeș, se împrietenește cu colega sa Nicoleta Ionescu, preludiul unei iubiri tragice, care va sta la baza romanului *O moarte care nu dovedește nimic*.
- 1924:** În noiembrie debutează în revista *Mișcarea literară*, condusă de Liviu Rebreanu, cu articole despre monumentele de artă românească veche, recenzii, dări de seamă.
- 1926:** Intră în comitetul de redacție al *Sburătorului*, ca reprezentant al generației tinere. Începe colaborarea la *Viața literară* a lui I. Valerian. Participă la cursurile de vară ale Universității din Dijon, alături de alți profesori români.

- 1928:** Este numit profesor de franceză la Liceul „V. Alecsandri” din Galați.
- 1929:** Apare în *Gazeta literară* un fragment din *Romanul lui Mirel*, care apare apoi în volum la Editura Ancora.
- 1931:** La 21 februarie se căsătorește cu Maria Dumitrescu, prototipul eroinei romanului *Ioana*. Apare romanul *O moarte care nu dovedește nimic*, care se bucură de un mare succes.
- 1932:** Apare volumul *Parada dascălilor*. Publică în *România literară* studiul *Viața și moartea în opera d-nei H. Papadat-Bengescu*. Se împrietenește cu Mircea Eliade. În decembrie se desparte de Maria Dumitrescu.
- 1934:** Apare primul act al piesei *Oameni feluriți* în revista *Azi*. În *Revista Fundațiilor Regale* publică nuvela *Bunica se pregătește să moară*. În decembrie apare romanul *Ioana*.
- 1935:** Este ales membru activ al Societății Scriitorilor Români.
- 1936:** Starea sănătății i se înrăutățește. Lucrează la romanul *Jocurile Daniei*.
- 1937:** În urma unei operații nereușite la spitalul Filantropia din București, se stinge din viață la 15 ianuarie. Urna funerară este depusă în cavoul familiei Lovinescu de la Fălticeni. Romanul *Jocurile Daniei*, rămas în manuscris, a fost publicat postum mult mai târziu.

BUNICA SE PREGĂTEȘTE SĂ MOARĂ

Orășel de munte, cu livezi frumoase pe marginea străzilor. Un gard de lemn, în dosul lui o grădină mică cu brazi înalți, o casă mare, fastuoasă și, în spatele ei, copacii care coboară până departe, la iaz: gospodăria bunicii.

Fereastra de la iatacul bunicii, ce familiară pentru totdeauna! Căci acolo și-a petrecut bunica cea mai mare parte din timp, cel puțin de când am putut să o examinez eu mai de aproape. Ea stă și acum cu ceasurile alături de lumina de afară, ca să repare inepuizabil cearșafuri care abia se mai țin de atât de multă întrebuințare. Sau mai ales cetește. Ziarele, în primul rând, căci o interesează tot ce se întâmplă pe fața pământului, și continuă prin ele, într-un neîntrerupt monolog tacit, conversațiile pe care le avea odinioară cu bunicul. Bineînțeles, are slăbiciune pentru liberali, pe care nu și-o mărturisește chiar fățiș, deoarece ne știe pe noi degajați de tradiție și în stare să-i aducem argumente mai bune, la care să nu poată răspunde. Dar liberal a fost și bunicul cincizeci de ani, fără nicio tranzacție niciodată și, deci, s-a obișnuit să privească societatea numai din același punct de vedere. Când a terminat ziarul, trece bunica la romane și, în timp ce noi, celelalte generații, ne petrecem de atâtea ori timpul ridicol, cu treburi mărunte, ea, nemîscată la fereastră, întoarce atent paginile cărții. Dacă romanul e aranjat pe un subiect istoric, cu atât mai bine, căci bunicul a fost profesor de istorie și ea a fost influențată de aceste preocupări.

Din când în când, bunica deschide fereastra, ca să dea vreun ordin bucătăresei din curte, și zgomotul deschiderii acestei ferestre l-aș recunoaște oricând și mă va obseda toată viața. De la fereastra iatacului, bunica privește mult timp curtea mare care se întinde în față. Bucătăreasa traversează spațiul cu cine știe ce treabă. Câteva femei vin cu păsări de vânzare. Vaca se întoarce de la câmp. Câinele casei, leneș, se răsfață prin somn. Pisicile grațioase calcă pe iarbă cu băgare de seamă. Mai ales scena când se dau grăunțe la păsări o interesează. Pentru a asista la ea, bunica se trezește dis-de-dimineață și, în cămașă încă, se așează la fereastră. Bucătăreasa strigă: „Puii mamei!” Și din toate colțurile aleargă păsări de tot felul, înghesuindu-se la mâncare. După ce au terminat, bunica se culcă din nou. Pe vremuri, pe când bunicul trăia și nu era de tot bătrân, altul era aspectul curții. Erau păsări mai multe – de câte ori n-am urmărit mișcările vreunui clapon superb! – și Marina, bucătăreasa, se pricepea să le gospodărească într-un chip excepțional. De la pășune se întorcea o cireadă întreagă. Și erau oameni mulți care veneau seara de la munca moșiei încă nevândute. Se întindea o masă mare într-o margine a curții și oamenii mâncau după ce făceau semnul crucii. Mi-aduc aminte bine cum o țărancă răsturna ceaunul, lăsând să apară o mămăligă imensă, fumegândă, și cum o tăia cu sfoara. Pe atunci nu era un pic de iarbă până la poartă, atâta lume trecea în fiecare moment. Iar eu cu verii mei și cu alți copii de prin vecini puteam oricând întinde crochetul pe pământul gol. Acum, când mă plimb de dimineață în lungul curții pustii, cu o carte în mână sau preocupat de cine știe ce gând inutil, mi se umezesc ghetetele de rouă. La fereastră o văd pe bunica privind încă. Îi fac un semn copilăresc, ca o declarație de dragoste, cu o mână la inimă și cu un început de sărutare, și ea îmi răspunde tot așa de tinerește, în glumă, cu o mică strâmbătură încântătoare.

Mai ales când țin în mână mâna ei, bătrână dar caldă, fremătătoare, scumpă, simt ce rău o să-mi pară când n-o să mai fie bunica.

Aici lucrurile rămân înțepenite cu anii. Nu-mi aduc aminte ca vreo mobilă să fi fost schimbată de la locul ei. În salon, fotografiile regelui Carol I și a reginei Elisabeta. Dar în odaia din mijloc, mai la întuneric, un șah al Persiei și Wilhelm I al Germaniei, cumpărați de bunicul cu vreo 50 de ani înainte, la un iarmaroc, probabil ca să-și orneze casa. În timpul războiului, o ironizam deseori pe bunica, cum ea, înverșunată francofilă, păstrează pe perete chipul unui împărat german. Dar bunica, cu toate că nu replica la glumele noastre, nu schimba portretul, așa se împotriva să se facă cea mai mică schimbare în casa ei. Bunicii au fost foarte buni gospodari, dar mai mult au întreținut decât au inventat (afară de invenția de la început, când au clădit și au aranjat totul). Astfel, nici lucrurile nu pot fi schimbate ușor. Ceasul tot pe sobă, călimara cu tocul pe muchia ferestrei.

Când l-a doborât pe bunicul boala pe neașteptate, care trebuia să-l omoare în câteva zile, el și-a lăsat manșetele pe masa de toaletă din iatac, și acolo au rămas de atunci, la fel, puțin murdare, mirosind puțin a trup. Și nu numai în semn de pietate nu le-a luat nimeni, dar și din obiceiul casei de a nu se schimba nimic. Bunicul avea chiar împotriviri destul de enervate, când noi, generația nouă, voiam să facem transformări. Ca să ieși în stradă, grădina din față are o poartă și în altă parte o porțiță. Porțița e mai la îndemână, pe poartă se cam înconjură. Cum porțița rămânea totdeauna deschisă din neglijență, veneau uneori evreice să fure flori. Bunicul a hotărât să o suprimă, bătând-o în cuie, cu toată împotrivirea noastră. Dar noi am redeschis-o la prima ocazie, pe ascuns, părându-ni-se insuportabil ca să lungim drumul cu o sută de metri. Ca să ne vindece, bunicul a înțepenit și mai bine porțița, punând și în lungul gardului o sârmă ghimpată. Încercam la timpuri cât de diferite să-l convingem să deschidă iarăși porțița,

deoarece nu mai erau flori în grădină și deci nu se mai găseau argumente, dar bunicul nici n-a vrut să audă. După ce a murit, moarte care ne-a cauzat atâta părere de rău, totuși la prima ocazie am căutat să ne desăvârșim planul, dar bunica – de partea noastră odinioară – s-a opus pe neașteptate:

— Nu putem face împotriva voinței bunicului. Și, deodată, am fost de părerea ei.

Avem impresia că nimic nu s-a schimbat, că bunicul n-a murit. Anii trec, și noi îl vedem încă la locurile lui obișnuite, la masă, la cafea cu lapte, pe care o lua cu tot dichisul, pășind pe alei, cetind în salon. Auzim și întrebările cu timbrul vocii. Costache, micul servitor, adunat de bunicul de pe uliți (cum a mai făcut cu atâția copii), care crede în strigoi, pretinde că-l vede deseori sub lună, plimbându-se prin curte, și nouă nu ni se pare faptul imposibil. Bunica vrea să întrețină, cu puțină viață pe care o mai are, gospodăria drept așa cum a fost lăsată de bărbatul ei, și plantează din nou ligustrum, acolo unde s-a vestejit, pune să se taie copacii artistic și repară orice stricăciune. Și când întrevădem uneori ce va fi mai târziu, ne apucă pe toți groaza.

Cine se va strecura, ca la el acasă, printre copacii cu care am crescut?

Port caietul cu mine și scriu aceste note la întâmplare: atmosfera de aici e așa de obsedantă că subiectul e inepuizabil. Câteodată sunt pe un scaun în iatac, lângă bunica, și o privesc cum cetește la fereastră. Alteori sunt pe o bancă, sub un brad. Prin preajmă trece vreo rudă de-a mea, dar asta nu-mi întrerupe preocupările. Privesc pasările și oamenii ce trec, rar, pe stradă, aud câte un cântec de cocoș. Acum sunt în grădina mare din fund, care, din spatele casei, coboară până la iaz. Sunt pe o terasă lungă, înconjurată pe trei părți de carpeni, la o masă și o bancă înțepenite în pământ. Coboară pomii încărcăți cu fructe și aleele mărginite de tufe de pomușoară; bolțile lor roșii sângera între fructe.

Departa se zăresc coline, cu liniile trase neted pe orizont. Pe drumul principal al grădinii, din loc în loc, câte o bancă pentru ca bunica să se poată odihni. Ținuturile bunicului se întindeau până la iazul invizibil de aici, și îmi amintesc de o mulțime de scene când cutreieram spațiurile, culegeam flori de câmp de la un pârau din depărtare (margaretele...), mă strecuram prin grâul mai nalt decât mine, mă suiam în vârful căruței încărcate cu fân, priveam cu bunicul oamenii prășind sau luam parte și eu la treieratul cu mașinile destul de rudimentare, dar părând pentru mine extrem de complicate. Mai târziu, bunicul a vândut mereu din pământ, fie că era tentat de prețurile ce se ofereau imediat după război, fie că îl povățuiseră să nu se mai obosească la distanțe mari. Astfel că acum am rămas numai cu grădina fermecătoare. Bunica, oricâte efortări ar fi costat-o, cobora zilnic până în fundul grădinii, uneori chiar îndată după ploaie, și deci cu riscul de a luneca pe potecile umede, ca să vadă cum mai merg pomii și dacă legumele sunt bine îngrijite de servitori. Anul acesta nu mai poate coborî ca înainte. O duce rareori câte cineva ținând-o de mână. Obosește chiar numai când trebuie să se așeze sau să se ridice. I-am spus:

— Știi că la București s-au făcut case multe noi! (Ea, până acum câțiva ani, venea în fiecare an la București.)

— Am auzit că și în târgul nostru s-au făcut case noi!

Va să zică, nici în „târgul nostru” nu mai poate merge! Eu o știu, la zile mari, punându-și pălăria cu pene, ca să facă vizite la cei câțiva prieteni care i-au mai rămas. Iar acum coborârea în grădină – inima ei – a devenit o problemă. Tot mereu se va reduce spațiul pentru dânsa. La cimitir, la mormântul bărbatului său, a renunțat să mai meargă. Numai la urmă încă o dată, și atunci pentru veșnicie...

Eveniment mare în familie, verișorul meu Lelu se însoară. Adică ar fi trebuit să fie evenimentul mare. Odinioară, la astfel de ocazii se discuta îndelung, se făceau petreceri la care târgul era

invitat, cu bunătați pe care le aducea bunicul de la București. Acum timpurile nu se mai potrivesc. Nesiguranța zilei de mâine nu-ți mai permite să faci cheltuieli importante. Și de la război am păstrat cu toții sentimentul că nicio întâmplare nu este prea gravă. Mama lui Lelu ne-a înșirat câteva din neplăcerile acestei căsătorii. Băiatul, cu toate că-i licențiat, nu poate găsi slujbă, iar logodnica, drăguță și părând cu cele mai bune intenții, e fată de profesor. Cum își vor începe ei existența? Anumite lipsuri nu vor cauza nemulțumiri în menaj, zilnic mai profunde? Dar mai pe urmă mama lui Lelu a adăugat: „În definitiv, nu trebuie să ne facem atâta sânge rău. Nu o merge bine, s-or despărți și-or încerca altceva.” Sunt vorbe pe care oricine le spune acum cu ușurință și care odinioară ar fi constituit un sacrilegiu. Nunta lui Lelu se face grabnic, înainte de a fi socotită multă vreme, la Iași, la casa fetei, și nu merg decât puțini prieteni acolo. Nimeni nu s-a gândit la daruri. Lelu s-a hotărât în câteva zile, adică l-a hotărât un capriciu al fetei, care nu mai putea să aștepte o lună după ce așteptase un an, și, după câteva zile de conversație cu părinții, nimeni n-a mai zis nimic. Lelu a plecat la Iași, și, din timiditate, nici n-a avut curajul să anunțe pe toată familia. A plecat discret, așa cum el a obișnuit totdeauna. Totuși, înainte de plecare, un instinct l-a făcut să-și ia rămas-bun de la bunica. Dânsa cetea un ziar în balcon. Ca și cum ar fi ghicit că se petrece ceva neobișnuit, sărutându-și nepotul a ținut să se scoale în picioare, cu toate că era o efortare pentru bătrânețea ei și ceilalți protestau. Scena a fost solemnă.

Bunica a ținut de șasezeci de ani, de când s-a măritat, socotelele casei. Într-un registru trece toate cheltuielile zilei, câți bani a trebuit să dea sau cât a încasat, căci vinde lapte sau alte prisosuri ale gospodăriei bogate, iar la sfârșitul lunii face adunarea.

Îi cunosc scrisul ei de școlar cuminte, numerele bine făcute, și în dreptul lor, numele cheltuielii: zahăr, grăunțe, pui... Își duce

măsuța în fața ferestrei, călimara familiară, registrul și apoi, foarte serioasă, neplăcându-i să fie întreruptă, cu spatele spre ușa deschisă pe lângă care noi trecem, scrie. *Tante* Gina a găsit registrul cu toate socotelile și, spre surprinderea ei, la capătul numerelor, sub linie, nu se făcuse adunarea pentru luna trecută. Bunica a explicat: „Știi tu, nu mai pot face bine adunarea. Uit numerele trecând de la unul la altul. Dar mi-am zis: de ce e nevoie să o mai fac?”

I-au trebuit atâtea ani bunicii ca să înțeleagă că nu-i nevoie neapărat să-și adune cheltuielile. În fiecare lună, o transformare în viața ei.

Întâi socoteli, ca să ajungă lemnele de ars pentru toată iarna. Și puțin după aceea: „Ce ți-ar părea ca la anul să nu mai ai bunică?”

Bunica a privit viața drept în față și a spus lucrurilor pe numele lor. N-a avut nicio superstiție și i s-a părut ridicol că cei mai tineri se sperie de numărul 13 sau de ziua de marți. Astfel, mi s-a părut curios un vis al ei pe care mi l-a povestit astăzi dimineață, fără legătură cu structura ei sufletească.

Parcă sosise bunicul, grăbit, îmbrăcat de plimbare, cu pălăria, pardesiul și bastonul.

— Asta m-a făcut să mă trezesc (tot în vis) și să-l întreb ce caută, că doar îl știam în călătorie pentru mai multă vreme.

Bunicul a răspuns:

— Mi-am uitat manșetele și am venit să mi le iau. (Manșetele, care de la moartea lui stau mereu pe masa de toaletă.)

— Dar de ce nu te odihnești? Căci trebuie să fii obosit...

— Nu. Doar eu pot să merg într-o clipă oriunde vreau. (Ce mult îi plăceau odinioară călătoriile!)

— Și vrei să pleci imediat?

— Dacă mă așteaptă prietenii...

Și într-adevăr, pe fereastră se vedeau oameni cunoscuți, cu care făcuse bunicul politică zeci de ani: Brătienii, Sturdza... Era și vătaful moșiei, Ion Hărmănescu. Cu toții morți.

Dar bunicul a făcut o invitație:

— Nu vrei să vii și tu cu mine?

— Nu!

N-a vrut bunica să meargă!

Când a murit bunicul, cea dintâi reflexie mai însemnată pe care am făcut-o a fost: „Și sunt atâtea de care nu l-am întrebat!” Din copilăria lui, din viața de altădată. Deodată aveam o mie de curiozități la care nu mă gândisem până atunci. Cum făcuse el școala, cum petrecuse războiul de la '77. Și acum bunica știe și ea o mulțime de secrete și mereu amân cu întrebările. Căci pentru întâmplările vechi memoria ei este intactă. Poate reconstitui în toate detaliile scene peste care au trecut șaptezeci de ani, știe gesturi mărunte, vorbe neînsemnate. Și dacă o cercetezi, îi place enorm să povestească. Și e amuzant când bătrâna de lângă mine, care abia se mai ține pe picioare și pe care planează viitorul sumbru, râde cu poftă, povestind cum a mâncat o bătaie strașnică de la „mămuca”. „Era rea mămuca, dar și eu eram poznașă!”

N-am cunoscut-o decât bătrână cu părul alb de tot, și trebuie s-o transform în minte într-o fetiță sprintenă făcând pozne!

Bunicul și-a știut precis ținta. Și-a dat copiii la școli bune și și-a făcut zilnic socotelile că să-și asigure existența. A fost prudent în toate actele și sceptic față de transformările prea repezi cu care ne învățase războiul. Ca director de liceu – timp de 40 de ani – nu i se întâmplase niciodată să schimbe notele, și aveam lungi discuții cu el în urmă, căci nu-și închipuia că se poate face așa ceva. „Dacă ai vreun elev pentru care ești obligat, îl mai ascuți o dată cu atenție. Dar dacă nici atunci nu știe, ce poți să-i faci?”

În politică și-a păstrat toată viața partidul, ca un om din alte vremuri. Bunica vorbește deseori de el cu mândrie: „El a făcut totul. Părinții lui, cu nenumărați copii, dormeau într-o singură cameră la țară. El a știut să îndure sărăcia și să învețe, apoi să-și crească bine copiii și pe alți copii săraci să-i ajute. Să facă

economii la bancă și să clădească această frumoasă casă. Nu este copac pe care să nu-l fi plantat el singur!”

În jurul nostru, pomii bogați cu tot felul de fructe și brazii superbi, acum de o înălțime miraculoasă. Familia lui a prosperat odată cu copacii și apoi el a dispărut, singurul care era în legătură directă cu ei. Căci noi suntem veniți mai târziu și am găsit totul de-a gata.

Bunicul era înalt și drept, ca o lumânare, cu o barbă albă de patriarh, și pe fruntea lui nici la bătrânețe n-a avut niciun creț. Așa a fost fizicul lui, așa a fost firea lui, întocmai ca brazii din fața casei.

Bunica i-a fost cea mai desăvârșită ajutoare. A lucrat hainele copiilor, i-a bătut când a fost nevoie și a fost atentă ca să fie hrăniți bine. N-a clevetit pe nimeni (de altfel, pe vremea aceea nici nu erau multe fapte de clevetit), a fost dreaptă și față de străini, n-a invidiat norocul altuia. Și-a îndeplinit toate datoriile, fără să suspecteze calitatea acestor datorii. Pe astfel de oameni se sprijină societatea. Nu pe noi, căroră ni se par anumite idei învechite, căci n-avem niciun gând care să ne călăuzească mai multă vreme fără să nu-l fărâmițăm prin toate bănuielile. Nu va rămâne după noi nici măcar un pom plantat de mâna noastră.

În timpul războiului, bunicii din toată inima s-au bucurat când armatele noastre erau biruitoare, s-au îndurerat când eram învinși și escamotau adevărul când acel adevăr era prea trist. Părea naiv optimismul lor, dar interpretarea noastră cu pretenții de obiectivitate nu era prea pesimistă, adică la fel de nedreaptă? Și era în veșnicul nostru spirit de contradicție numai dorința de a fi obiectivi sau și încercarea de a turbura sufletele lor prea limpezi?

Bunicul a murit magnific, așa cum i se cădea lui să moară. Eu nu eram în țară, dar mi s-au povestit detaliile. Numai o săptămână a ținut boala. La cel dintâi pericol a fost dus la București, la doctori mari. Inutil. În zi de Paște a murit. L-au transportat în

orașul lui, într-un vagon, și în alt vagon luase loc toată familia. De la un timp, familia, de prea multă durere, a început să râdă.

Un unchi a anunțat pe bunica, dar n-au fost scenele groaznice la care te puteai aștepta. Bunica a ghicit imediat și era perfect pregătită, semn că se gândise demult la această posibilitate. De altfel, bunicul, bine socotit ca întotdeauna, când împlinise 70 de ani făcuse cavou la cimitir. Deci dacă nu se vorbea de moarte de obicei între ei, certitudinea morții era pusă în socoteli, dar atunci când trebuie, la bătrânețe, și nu pe neașteptate. Când a trecut carul mortuar prin fața casei, toți pomii erau în floare... Mi s-a spus că privesc era superbă...

Bunica lângă mine, și mica verișoară Sanda vine cu o minge în mână. Bunica reflectează tare:

— Eu n-am cumpărat niciodată o minge copiilor mei. Ordine, nicio cheltuială zadarnică.

Mai spune:

— Aș vrea să pun să taie mărul acesta (îl arată).

Mă revolt:

— Cum să tai o frumusețe de copac?

— Dacă nu mai face mere!

— Ce are a face. E o podoabă a grădinii (și mă gândesc la castanii tăiați din poartă).

— Și apoi, e insuportabil câte frunze lasă să cadă. Nu pot suferi. Seara pun să le măture. Iar dimineața le găsesc tot așa de multe.

Și eu, care am privit azi o frunză galbenă, grațios unduind prin aer, și crezusem că e prima din vara aceasta!

De ce nu copiez vorbe de ale bunicii, așa cum vin, la întâmplare, oricât de neînsemnate ar fi, având siguranța că orice e important de la un om care se pregătește să moară, și mai ales că ele vor vibra în mine și în familia mea? Mai târziu ne vom aduce aminte de câte o întrebare de-a ei și o vom păstra cu nespusă băgare de seamă, ca pe un obiect vechi, rămas din bătrâni. Dar nu

vom avea curajul să inventăm nicio silabă, fie că memoria nu ne va ajuta să reconstituim exact o conversație, oricât de scurtă, căci cea mai mică omisiune sau adăugire ne va face să nu mai recunoaștem nimic, fie că ne vom teme ca nu cumva, fără să vrem, să inventăm ceva și să profanăm amintiri scumpe. Dar acum mai am puțința să culeg vorbe al căror adevăr nu-l va putea bănuși nimeni mai târziu, și care astfel vor cuprinde în ele și timbrul vocii, și întreaga scenă uneori. La fel, nu iau fotografiile caracteristice, prinzând colțurile scumpe ale casei, acum, când am încă dreptul să merg pe oriunde, sau mai ales gesturile obișnuite ale bunicii. Căci nu o fotografie cu bunica gătită, gravă, aranjată, așa cum nu e de obicei, va emoționa mai târziu, ci bunica uitându-se pe ferastră, făcând o pașenie, cetind.

Pricep clar toate acestea, și totuși nu fac efortul să caut un aparat de fotografiat, să cumpăr filme (nu numai lene, dar și economie!), să îndeplinesc toate pregătirile. Amân...

Sunt legat de toate casele din orașel, de toți oamenii, de întâmplările cele mai mărunte, și oricât de departe aș fi plecat, aud parcă bătăile ceasului de la Adormire, biserica din centru, care despart egal o existență pașnică. Când vin în oraș, în fiecare vară, prima mea întrebare este: ce s-a mai întâmplat în tot timpul absenței mele? Cel mai mic eveniment mă interesează, și rareori aflu câte o nuntă, câte o naștere sau câte o înmormântare. Impresia pe care ți-o dă viața de mănăstire, că nimic nu se schimbă, că totul e veșnic. Și totuși, dacă examinez bine, văd că multe s-au schimbat și că, în definitiv, colțul nostru a rezistat cel mai mult, neverosimil de mult. Chiar dacă a murit bunicul, atmosfera de la noi a rămas identică, cu toate că a trecut mai mult de o jumătate de secol peste ea și printre aceiași brazi mă jucam odinioară de-a prinsul. Casele de primprejur, gospodăriile lor sunt aproape la fel, dar din zece în zece ani s-au schimbat oamenii din ele. Peste drum locuiește, de un timp destul de lung, dentistul Grünfeld,

tinerel și simpatic, și în timpul lucrului se recrează uitându-se prin fereastra deschisă cum evoluăm în grădină. El mi-a spus: „Sunt fericit când se deschide poarta d-voastră, ca să intre trăsura cu primul venit. Știu că a sosit primăvara. Dar când pleacă ultimul dintre d-voastră e o tragedie. Iarăși iarna cu pustiu ei...”

Și cât timp mai pot să dureze aceste veri minunate? Bunica e de 80 de ani, deci am profitat de tot ce se putea profita. După moartea ei, se va vinde casa, căci nimeni nu va putea locui aici ca s-o întrețină. Și așa, nu va mai veni nimeni. Iar după mulți ani, dacă voi mai trăi, fără nicio legătură cu noile generații, îmi voi căuta timpurile mele în vreo călătorie grăbită. Voi trage la hotel (singurul lucru ce nu cunosc aici!), voi face socoteala tuturor celor care m-au părăsit, mă voi simți stângaci printre oamenii necunoscuți și indiferenți, indignat că se cred stăpâni între priveriști familiare numai mie, și mă voi uita peste gard, să văd ce s-a mai întâmplat cu casa noastră.

Legat lângă fântână – fântână cu ciutură – câinele Ursu stă tolănit, câine ciobănesc mare, negru, cu dinți de oțel, impresionant, cu toate că n-a mușcat încă pe nimeni. Verii mei mai mici povestesc că se pot juca în voie cu el. Adinel fuge prin curte, ținându-l de lanț. Totuși, privesc semnele lui de prietenie, dar n-am curajul să mă apropiu. De obicei doarme, lenevește pe iarbă. Mi s-a spus că iarna blana lui neagră formează o pată minunată pe zăpada fără sfârșit și imaculată, pe care nu o calcă nimeni. Câteva zile înainte de a se îmbolnăvi bunicul, câinele a început să urle lugubru, să se vaiete prelung, și a urlat așa până după înmormântare. Acesta este un instinct cunoscut al câinilor, de a urla în preajma morților casei, dar e altceva când cetești evenimentul prin cărți, sau când asști tu însuși la el. Acum, la orice lătrat al lui Ursu, care ar semăna a vaiet, ne înspăimântăm.

Bunicii mei au fost foarte pudici. Nu i-am auzit spunând vreo vorbă urâtă nici în cea mai mare supărare. Și neglijenți iarăși nu